

Καρακάσης Γεώργιος
*Συνθέτης, Αρχιμουσικός,
Καθηγητής Ανώτερων Θεωρητικών
Μουσικολόγος, Μουσικοπαιδαγωγός*

Ταμπλατούρα Χορού & Μεταγραφές και Αναλύσεις Παραδοσιακής Μουσικής και χορού

3.5. Ταμπουλατούρα χορού

Όπως βλέπουμε το πώς θα μεταγράψουμε έναν χορό, προς το παρόν, είναι θέμα επιλογής. Έτσι λοιπόν επέλεξα κι εγώ να κατασκευάσω ένα σύστημα μεταγραφής του χορού έτσι ώστε να με βοηθήσει να συγκρίνω το χορευτικό με το μουσικό μέρος. Αποφάσισα να χρησιμοποιήσω σύμβολα μουσικά, όπως και ο P. Conte, στο πεντάγραμμο.

3.5.1. Χρονικές αξίες.

Όπως στη μουσική τα τέταρτα όγδοα κτλ. δηλώνουν σε ποια χρονική στιγμή θα παίξουμε έναν ήχο, το ίδιο και στο χορό θα μας δείχνουν σε ποια χρονική στιγμή θα γίνεται η κίνηση του χορού.

3.5.2 Σημειογραφία στην ταμπουλατούρα.

Επεξήγηση συμβόλων

	Μικρή νότα = Αριστερό πόδι
2 	Νότα με x νότα = Δεξί πόδι
3 	Νότα στην 3η γραμμή = Βήμα εμπόσσω
4 	Νότα στην 4η γραμμή = Μικρό βήμα προς τα δεξιά
5 	Νότα στην 5η γραμμή = Μεγάλο βήμα προς τα δεξιά
6 	Νότα στην 2η γραμμή = Μικρό βήμα προς τ' αριστερά
7 	Νότα στην 1η γραμμή = Μεγάλο βήμα προς τ' αριστερά
8 	Νότα στο 3ο διάστημα = Μικρό βήμα μπροστά
9 	Νότα στο 4ο διάστημα = Μεγάλο βήμα μπροστά
10 	Νότα στο 2ο διάστημα = Μικρό βήμα προς τα πίσω
11 	Νότα στο 1ο διάστημα = Μεγάλο βήμα προς τα πίσω
12 	Ουρά της νότας προς τα πάνω = Βήμα μπροστά από το άλλο πόδι
13 	Ουρά της νότας προς τα κάτω = Βήμα πίσω από το άλλο πόδι

2

Νότα χωρίς σύμβολο = πατάει όλο το πλάμα του ποδιού

Νότα με σύμβολο A = πάτημα στη μύτη του ποδιού

Νότα με σύμβολο v = πάτημα στη φτέρνα του ποδιού

Νότα x με σύμβολο o = κοιτάει, αναπήδηση αριστερό πόδι πίσω

Νότα μπάρα με σύμβολο c = κοιτάει, αναπήδηση δεξί πόδι πίσω

Νότα με σύμβολο ≡ = χτύπημα ποδιού στο έδαφος, όλο το πλάμα

Νότα με σύμβολο · = κίθημα (στο συγκεκριμένο στο αριστερό πόδι)

Νότα με σύμβολο · και οσρά x = κίθημα και στα δύο πόδια

Νότα σε παρένθεση () = σπάτημα (λύγισμα) στο γόνατο

Νότα σε αγκύλη] = πίνωμα στο γόνατο

Μπάρα νότα με F και οσρά προς τα πίσω = άρση του δεξιού ποδιού μπροστά

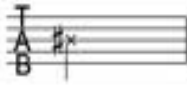

Νότα x με F και οσρά προς τα πίσω = άρση του αριστερού ποδιού μπροστά

Μπάρα νότα με F και οσρά προς τα κίτρο = άρση του δεξιού ποδιού πίσω

27

Νότα x με ♯ και ουρά προς τα κάτω = άρση του αριστερού ποδιού πίσω

28

Μαύρη νότα με ♭ και ουρά πάντα προς τα πάνω = άρση του δεξιού ποδιού μπροστά με το πέλμα στο γόνατο φορά του μυρού ευθεία, κλειστή θέση

29

Μαύρη νότα με ♭ και ουρά πάντα προς τα πάνω = άρση του δεξιού ποδιού μπροστά με το πέλμα στο γόνατο φορά του μυρού πλάγια, κλειστή θέση

30

Παύση = ακινησία, σταμάτημα κίνησης

31

Gliss = σύρσιμο του ποδιού

32

Κινητικό μοτίβο = Σταύρωμα αριστερού ποδιού.
Καμπόλη (legato) να γίνουν αυτές οι δυο κινήσεις σαν μία

33

Κινητικό μοτίβο = Σταύρωμα δεξιού ποδιού.
Καμπόλη (legato) να γίνουν αυτές οι δυο κινήσεις σαν μία

34

Κινητικό μοτίβο = σκόντημα
μικρή αναπήδηση του αριστερού ποδιού και αμέσως μετά πάτημα του δεξιού μπροστά (legato)

Ολοκλήρωση χορού. Από την επόμενη νότα αρχίζει πάλι ο χορός από την αρχή

Μ' αυτόν τον τρόπο μόλις δούμε την ταμπουλατούρα χορού μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε προς τα πού κινείτε ο χορός. Προς αριστερά ή δεξιά, μπρος ή πίσω και επιτόπου.

Παράδειγμα

1^ο, 2^ο και 3^ο μέτρο έχουμε κίνηση προς δεξιά γιατί οι νότες είναι σημειωμένες στην 4^η και 3^η γραμμή. 4^ο και 5^ο μέτρο κίνηση προς αριστερά γιατί οι νότες είναι σημειωμένες στην 3^η και 2^η γραμμή. Γενικά ο χορός κινείται προς δεξιά γιατί στα περισσότερα μέτρα ο χορός έχει αυτή την κατεύθυνση.

3.5.3. Σύμβολα κατεύθυνσης του χορευτή

Όταν έχουμε κίνηση προς τα δεξιά ως αναφορά παίρνουμε τον κορμό του σώματός μας. Το που θα κοιτάει ο κορμός το σημειώνουμε στην αρχή του μέτρου δίπλα από τη θέση που γράφουμε την ταχύτητα του κομματιού (δεν μπαίνει σε παρένθεση). Ως σημείο αναφοράς για την θέση του κορμού είναι το κέντρο του κύκλου. Έτσι λοιπόν το Κ που γράφουμε στην αρχή μας τοποθετεί το σώμα να κοιτά προς το κέντρο του κύκλου. Αναλυτικότερα

- K¹** : Κορμός προς το Κέντρο του κύκλου
- Δ** : Κορμός προς τα Δεξιά (στη φορά του κύκλου²)
- Α** : Κορμός προς τ' Αριστερά (αντίθετα με τη φορά του κύκλου)
- :** Οι χορευτές σε ευθεία
- ΖΑ:** Ελεύθερος Ζευγαρωτός Αντικριστά
- ΑΓ³:** Ζευγαρωτός Άνδρας αριστερά Γυναίκα δεξιά
- ΓΑ:** Ζευγαρωτός Γυναίκα αριστερά Άνδρας δεξιά

Αν κατά την διάρκεια του χορού αλλάξει φορά το σώμα το σημειώνουμε στην ταμπουλατούρα εκεί που το χρειαζόμαστε, όπως γίνεται και στην αλλαγή ταχύτητας κατά τη διάρκεια του κομματιού.

3.5.4. Λαβές των χεριών

¹ Επέλεξα το «Κ» γιατί είναι το αρχικό γράμμα της λέξης κέντρο. Ομοίως έγινε και η επιλογή των υπολοίπων

² Συνήθως η φορά του κυκλικού χορού είναι προς τα δεξιά, όχι πάντα

³ Α: Άνδρας, Γ: Γυναίκα. βλ. σελ. 28

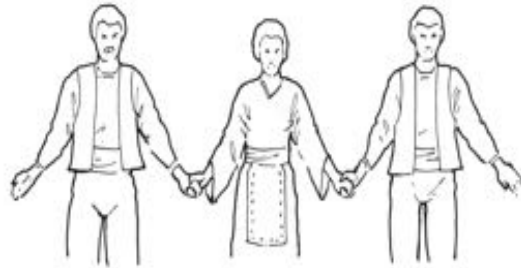
Πάνω ακριβώς από το σύμβολο που δηλώνει τη θέση του κορμού και σε παρένθεση σημειώνουμε τον τρόπο που πιάνονται οι χορευτές (βλ. στο παραπάνω παράδειγμα).

3.5.4 Επεξήγηση συμβόλων για τις λαβές

20η Εικόνα⁴

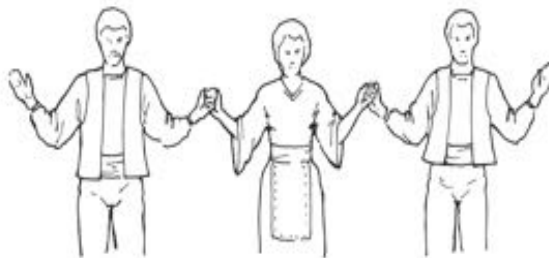
10.2. ΛΑΒΕΣ ΤΩΝ ΧΕΡΙΩΝ

V⁵

1. Λαβή στο σχήμα V

W⁶

2. Λαβή στο σχήμα W

X⁷

3. Λαβή σταυρωτά

⁴ Λυκεσάς Χ. Γιώργος, *Οι Ελληνικοί Χοροί*, β' έκδοση, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1993, σελ.: 119

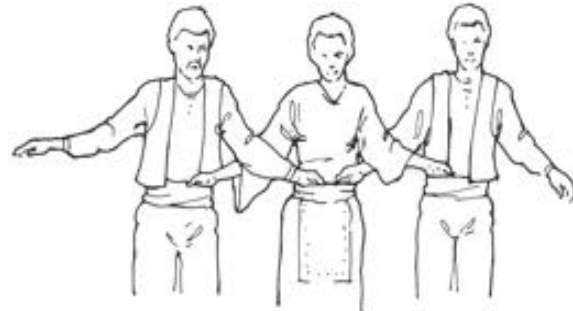
⁵ Το σύμβολο «V» το έχω πάρει από την σημειογραφία που αναφέρεται στα βιβλία των: Λυκεσάς Χ. Γιώργος, *Οι Ελληνικοί Χοροί*, σελ. 119 και Τυροβολά Κ. Βασιλική, *Ο Ελληνικός Χορός*, σελ. 59. Σημειώνεται κατ' αυτόν τον τρόπο γιατί τα χέρια σχηματίζουν «V».

⁶ Ο.π.

⁷ Το σύμβολο «X» δηλώνει λαβή χιαστί. βλ. σελ. 22

21^η Εικόνα⁸

Ζ⁹

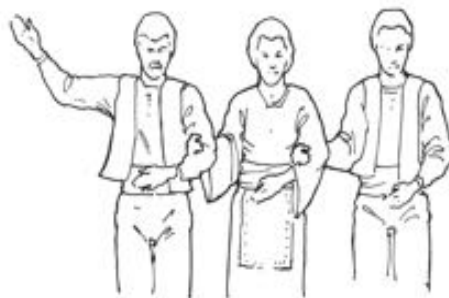
4. Λαβή από τα ζωνάρια

ΣΜ¹⁰

5. Λαβή αγκαζέ (με πλεγμένα τα χέρια)

Σ¹¹

6. Λαβή αγκαζέ (πιασμένοι από το μπράτσο)

⁸ Λυκεσάς Χ. Γιώργος, *Οι Ελληνικοί Χοροί*, β' έκδοση, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1993, σελ.: 120

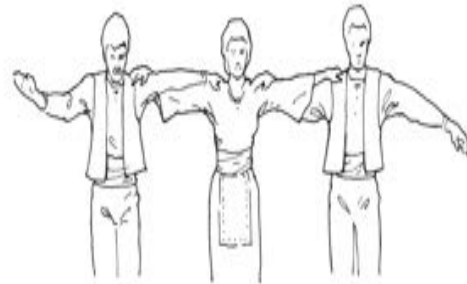
⁹ Επέλεξα αυτό το σύμβολο γιατί οι χορευτές πιάνονται από τα Ζωνάρια

¹⁰ Το σύμβολο «Σ» δηλώνει λαβή αγκαζέ. Το «Μ» λαβή παλάμες. βλ. σελ. 22 Επέλεξα το «ΣΜ» γιατί οι χορευτές πιάνονται αγκαζέ από τις παλάμες.

¹¹ Το σύμβολο «Σ» δηλώνει λαβή αγκαζέ. βλ. σελ. 22

22^η εικόνα¹²

Τ¹³

7. Λαβή από τους ώμους

Ε¹⁴

8. Λαβή ελεύθερη

Φ¹⁵

Π¹⁶

9. Λαβή σε μεσολαβή
(χέρια στη μέση)

10. Λαβή στη πλάτη
(χέρια πίσω)

¹² Λυκεσάς Χ. Γιώργος, *Οι Ελληνικοί Χοροί*, β' έκδοση, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1995, σελ.: 121

¹³ Το σύμβολο «Τ» δηλώνει λαβή από τους ώμους. βλ. σελ. 22

¹⁴ Επέλεξα το σύμβολο «Ε» γιατί τα χέρια είναι Ελεύθερα.

¹⁵ Επέλεξα το σύμβολο «Φ» γιατί το σώμα σχηματίζει το γράμμα Φ.

¹⁶ Επέλεξα το σύμβολο «Π» γιατί τα χέρια είναι Πίσω.

4. Μεταγραφές και Αναλύσεις Παραδοσιακής Μουσικής και Χορού

Τους χορούς, για την μεταγραφή τους στην Ταμπουλατούρα χορού, δεν τους πήρα από κάποιο βιβλίο. Είναι χοροί που ξέρω από προσωπική εμπειρία έτσι όπως μου τους έμαθε η χοροδιδάσκαλός μου Τικτοπούλου Ντάνα. Έκανα έναν έλεγχο στα βιβλία των Πραντσίδη Γιάννη, Τυροβολά Κ. Βασιλική και Λυκεσά Χ. Γιώργο και τέλος διευκρίνισα ορισμένες λεπτομέρειες με την δασκάλα μου.

Κάποιες από τις μεταγραφές της μουσικής τις έκανα από τον Ουρούμη οργανοπαίκτης (κλαρίνο) από την Αριδαία και τον Ματθαίο Γιώργο μουσικό, τραγουδιστή και δάσκαλος παραδοσιακής μουσικής από τον Λαγκαδά Θεσσαλονίκης. Άλλες τις πήρα έτοιμες από τους Σπυρίδωνος Δ. Περιστέρι και Μαζαράκη Δέσποινα. Τα κρουστά και οι ρυθμοί είναι από τον Παύλου Λευτέρη.

Ο Αϊτός¹⁷

Τραγούδι της Ρούμελης
Χορός Τσάμικος

The musical score is divided into three systems, each with four staves. The first system (measures 1-4) is marked with a Roman numeral 'I' and a tempo of '♩ = 108 Λ'. The second system (measures 5-8) and the third system (measures 9-12) are marked with Roman numerals 'II' and 'III' respectively. The staves are labeled: Σοπός (Soprano), Τραγουδός (Vocalist), Κλαρίνο (Clarinet), and Κρουστά (Drums). The vocal line includes lyrics in Greek. The clarinet and drums provide a rhythmic accompaniment.

¹⁷ Το τραγούδι και το κλαρίνο είναι από το βιβλίο της Δέσποινας Μαζαράκη *Το λαϊκό κλαρίνο* σελ. 106, Τα κρουστά από το βιβλίο του Λευτέρη Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς*, σελ. 33.

Ανάλυση

- Χορός *Αποτελείται από 10 βήματα.*
- Ολοκλήρωση βημάτων *5 μουσικά μέτρα.*

Παράδειγμα:

- Μοτίβα χορού *1^ο μέτρο με επανάληψη στο 2^ο και 4^ο μέτρο. Κίνηση προς τα δεξιά (1-2) και αριστερά (4) 3^ο μέτρο με αναπήδηση επιτόπου¹⁸ στο δεξί (3) και αριστερό (5) πόδι.*
- Δομή χορού *Τρία μέρη έχει ο χορός. Α. Όλοι οι χορευτές χορεύουν το ίδιο βήμα με κατεύθυνση προς τα δεξιά (τα πέντε πρώτα μέτρα σε επανάληψη). Β¹⁹. Όταν αρχίσει το βέρσο (αυτοσχεδιασμός, ταξίμι), από το κλαρίνο συνήθως, μετά την ολοκλήρωση των βημάτων του πρώτου μέρους όλοι οι χορευτές χορεύουν επιτόπου (βλ. παράδειγμα) εκτός από τον πρωτοχορευτή που αυτοσχεδιάζει, πάνω στο ρυθμό την μελωδία και τις διάφορες τεχνικές ή στολίδια του σολίστα.*

¹⁸ Επιτόπου βήματα: Όταν ο χορευτής χορεύει ή κάνει κινήσεις στο ίδιο σημείο χωρίς να πηγαίνει δεξιά-αριστερά ή μπρος-πίσω

¹⁹ Είναι καθαρά αυτοσχεδιαστικό το μέρος τόσο για τον σολίστα μουσικό όσο και για τον σολίστα χορευτή. Δεν έχω κάποιο βίντεο για να τα μεταγράψω και τα δύο και να τα συγκρίνω. Επίσης θεωρώ πως είναι πολύ νωρίς για να ασχοληθώ με τέτοιου είδους μεταγραφές γιατί ακόμα η ταμπουλατούρα χορού που «κατασκεύασα» βρίσκεται στο αρχικό της στάδιο.

Παράδειγμα:

Chorus: A B K

Percussion: K

A. Μετά από το σύνθημα του πρωτοχορευτή αρχίζουν όλοι να χορεύουν πάλι το χορό όπως τον ξεκίνησαν.

- Μουσική δομή

A B A
[: α β:] [: Αυτοσχεδιασμός :] [: α β:]

- Μέτρο μουσικό

$\frac{3}{4}$

- Μέτρο χορού

Τα ισχυρά μέρη του μέτρου (1^{ος} - 3^{ος} χρόνος)

- Χορός & ορχήστρα

A (μέρος). Σχέση χορού με κρουστά.
B (μέρος) (αυτοσχεδιασμός). Σχέση χορού με σόλο όργανο, αυξομείωση ταχύτητας, σταματήματα ή παύσεις²⁰.

- Ρυθμός & τραγούδια

Παραλλαγή του ρυθμού στον χορό τσάμικο είναι:

Παράδειγμα²¹:

Percussion: K

²⁰ Από προσωπική εμπειρία.

²¹ Λευτέρης Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς*, σελ. 33

Ο ρυθμός αυτός συναντάται κυρίως στις περιοχές του Μωριά, της Ρούμελης, της Θεσσαλίας και λιγότερο της Μακεδονίας. Τραγούδια με τον ίδιο ρυθμό είναι:

Μωριάς: Πουλάκι ξένο, Λιούλιος,
Παπαλάμπραινα, Καινούρια λόγια μου 'ρθανε
Ρούμελη: Ιτιά, Τ' Ανδρούτσου η μάνα χαίρεται,
Συννέφιασε ο Παρνασσός, Να ήμουν στην
Αράχοβα

Θεσσαλία: Τρικαλινή μου πέρδικα, Νταλιάνα,
Μαυριδερούλα

Μακεδονία: Νεραντζούλα (Πιέρια), Σε ωραίο
περιβόλι (Χαλκιδική), Τζιάκας (Γρεβενά). Επίσης
και στο ρεπερτόριο των Σαρακατσαναίων: Σήκω
και δως τους την ευχή (του γάμου), Να 'ταν το
Μάη φθινόπωρο (της ξενιτιάς)²²

- Φινάλε

$x=10$ $\psi=5$ $x/\psi=2$ (ακέραιος). Κάθε 10 μέτρα ταυτόχρονη ολοκλήρωση φράσεων, όση και η μουσική φράση.

Το συγχρονισμένο φινάλε στον «Αϊτό» για τους χορευτές και τους μουσικούς γίνεται εύκολα, διότι με το που τελειώνει η μουσική φράση, όποια κι αν είναι αυτή²³, πάντα τελειώνουν και τα βήματα του χορού. Επομένως μόλις δοθεί σύνθημα για φινάλε, ολοκληρώνουν μαζί και χορευτές και μουσική την φράση τους και σταματάνε ταυτόχρονα.

Σε πολλές περιπτώσεις όμως όταν από το Β (βέρσο) πάμε στο Α (ζανά στο τραγούδι), οι χορευτές δεν ξεκινούν τα βήματά τους ταυτόχρονα με την μουσική ή δεν περιμένουν να ολοκληρωθεί η μουσική φράση. Τότε δεν υπάρχει συγχρονισμός μεταξύ τους, άρα δεν θα τελειώσουν μαζί. Σ' αυτή την περίπτωση όταν δοθεί σύνθημα για φινάλε οι χορευτές χορεύουν το Β το δικό τους, χωρίς να αυτοσχεδιάζει ουσιαστικά ο πρωτοχορευτής, μέχρι να ολοκληρωθεί η μουσική φράση και να κλείσουν μαζί. Αυτό συμβαίνει γιατί το Β στους χορευτές είναι ένα μουσικό μέτρο ($\psi=1$).

²² Λευτέρης Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς*, σελ. 33

²³ Το φινάλε στην παραδοσιακή μουσική δεν γίνεται πάντα με την τελευταία φράση, αλλά μπορεί και με ενδιάμεσες (αν υπάρχουν περισσότερες από μία φράσεις). Αυτό γιατί σημαντικότερο ρόλο έχει ο χορός κι όχι οι μουσική.

Παρατηρήσεις:

Το α αποτελείται από τρεις φράσεις με 4,3,3 μέτρα αντίστοιχα την κάθε μια, δηλ. σύνολο 10 μέτρα, ομοίως και για το β. *Επομένως όποτε κι αν αρχίσει ο χορός πάντα στην αρχή του α ή του β ο χορευτής θα βρίσκεται στο ίδιο βήμα (1^ο-2^ο -3^ο κτλ.)* κι αυτό γιατί ο χορός ολοκληρώνεται κάθε πέντε μέτρα. Δηλαδή αν αρχίσουν μαζί ο χορός και το τραγούδι, μετά από δέκα μέτρα θα τελειώσει για πρώτη φορά το α και θα τελειώσουν τα βήματα του χορού για δεύτερη φορά, άρα στο εντέκατο μέτρο θα ξεκινήσουν πάλι μαζί. Ενώ αντίθετα μέχρι να ολοκληρωθεί το α ή το β δεν συμπίπτει ποτέ η μουσική φράση με την φράση του χορού.

Στο συγκεκριμένο τσάμικο ο χορός αρχίζει αφού παίζει πρώτα η ορχήστρα μια φορά το α, την οργανική εισαγωγή, ή αρχίζουν όλοι μαζί, ορχήστρα και μουσικοί, αφού παίζουν πρώτα δύο ή τέσσερα μέτρα «απ' έξω» τα κρουστά.

Από την πρώτη ματιά στην παρτιτούρα βλέπουμε πως τα βήματα του χορού έχουν στενή σχέση με τα κρουστά (κάτι που όπως θα δούμε συμβαίνει σε όλους τους χορούς). Δηλαδή όλα τα βήματα γίνονται πάνω στα χτυπήματα του κρουστού οργάνου. Μάλιστα στα ισχυρά μουσικά μέρη του μέτρου έχουμε έντονη ή χαρακτηριστική κίνηση του χορευτή, όπως σταμάτημα και αναπήδηση. Στον συγκεκριμένο χορό παρατηρούμε ότι η πιο γρήγορη κίνηση που κάνει ο χορευτής γίνεται στο σημείο εκείνο όπου ο ρυθμός έχει και την μικρότερη χρονική αξία.

Παράδειγμα:

Παρατηρούμε όμως και μια διαφορά. Ενώ ο ρυθμός έχει χρονικές αξίες .. x (όγδοο παρεστιγμένο με δεκατοέκτο) , ο χορός έχει χρονικές αξίες με τρίηχα ογδόων. Ίσως φαίνεται λίγο περίεργο αλλά γίνεται για έναν πολύ απλό λόγο. Αν ο χορευτής χόρευε ακριβώς όπως παίζουν τα κρουστά τότε *δεν θα είχε σωστή ροή η κίνηση του χορευτή* θα φαινόταν σαν να σκόνταφτε κάπου, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την μελωδία του σολιστικού οργάνου ή της φωνής. *Επομένως, τα βήματα είναι φυσικά καθορισμένα από το ρυθμό, όχι όμως πάντα επακριβώς, τόσο όμως όσο να έχει το ύφος της μελωδικής κίνησης, αν αυτή είναι διαφορετική, αλλά να έχει και την βασική αίσθηση του ρυθμού.*

Η Παπαλάμπραινα²⁴

Τραγούδι του Μωριά
Χορός Τσάμικο

I

2-108 (17) E

Χορός

Τραγουδι

Κλαρίνο

Κρουστά

Σου - έλα - να - λά - Πά - να - λά - μάρι - να

6

Χορ.

Τρ.

Κλ.

Κρ.

σου - έλα - να - λά - μάρι - να - να - να - να - να

II

10

Χορ.

Τρ.

Κλ.

Κρ.

Κα - σρας - να - να - να - να - να - να - να - να

14

Χορ.

Τρ.

Κλ.

Κρ.

έλα - να - λά - μάρι - να - να - να - να - να

The musical score is presented in four systems. Each system contains four staves: a vocal line (labeled 'Χορός' or 'Χορ.'), a vocal line with lyrics (labeled 'Τραγουδι' or 'Τρ.'), a clarinet line (labeled 'Κλαρίνο' or 'Κλ.'), and a percussion line (labeled 'Κρουστά' or 'Κρ.'). The first system is marked with a Roman numeral 'I' and includes a tempo marking '2-108' and a key signature 'E'. The second system starts at measure 6. The third system is marked with a Roman numeral 'II' and starts at measure 10. The fourth system starts at measure 14. The lyrics are in Greek and describe a dance or song.

²⁴ Το τραγούδι και το κλαρίνο είναι από το βιβλίο της Δέσποινας Μαζαράκη, *Το λαϊκό κλαρίνο* σελ. 111, Τα κρουστά από το βιβλίο του Λευτέρης Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς* σελ. 33.

Ανάλυση

- Χορός *Αποτελείται από 10 βήματα.*
- Ολοκλήρωση βημάτων *5 μουσικά μέτρα.*

Παράδειγμα:

- Μοτίβα χορού *1^ο μέτρο με επανάληψη στο 2^ο και 4^ο μέτρο. Κίνηση προς τα δεξιά (1-2) και αριστερά (4)
3^ο μέτρο με αναπήδηση επιτόπου στο δεξί (3) και αριστερό (5) πόδι.*
- Δομή χορού

Τρία μέρη έχει ο χορός.

A. Όλοι οι χορευτές χορεύουν το ίδιο βήμα με κατεύθυνση προς τα δεξιά (τα πέντε πρώτα μέτρα σε επανάληψη).

B²⁵. Όταν αρχίσει το βέρσο (αυτοσχεδιασμός, ταξίμι), από το κλαρίνο συνήθως, μετά την ολοκλήρωση των βημάτων του πρώτου μέρους όλοι οι χορευτές χορεύουν επιτόπου (βλ. παράδειγμα) εκτός από τον πρωτοχορευτή που αυτοσχεδιάζει, πάνω στο ρυθμό την μελωδία και τις διάφορες τεχνικές ή στολίδια του σολίστα.

Παράδειγμα:

²⁵ Είναι καθαρά αυτοσχεδιαστικό το μέρος τόσο για τον σολίστα μουσικό όσο και για τον σολίστα χορευτή.

A. Μετά από το σύνθημα του πρωτοχορευτή αρχίζουν όλοι να χορεύουν πάλι το χορό όπως τον ξεκίνησαν.

- Μουσική δομή

A *B* *A*
[: α β:] [: Αυτοσχεδιασμός :] [: α β:]

- Μέτρο μουσικό

$\frac{3}{4}$

- Μέτρο χορού

Τα ισχυρά μέρη του μέτρου (1^{ος} -3^{ος} χρόνος)

- Χορός & ορχήστρα

A (μέρος). Σχέση χορού με κρουστά.
B (μέρος) (αυτοσχεδιασμός). Σχέση χορού με σόλο όργανο, αυξομείωση ταχύτητας, σταματήματα ή παύσεις.

- Ρυθμός & τραγούδια

Παραλλαγή του ρυθμού στον χορό τσάμικο είναι:

Παράδειγμα²⁶:

Ο ρυθμός αυτός συναντάται κυρίως στις περιοχές του Μωριά, της Ρούμελης, της Θεσσαλίας και λιγότερο της Μακεδονίας. Τραγούδια με τον ίδιο ρυθμό είναι:

Μωριάς: Πουλάκι ξένο, Λιούλιος,
Παπαλάμπραινα, Καινούρια λόγια μου 'ρθανε
Ρούμελη: Ιτιά, Τ' Ανδρούτσου η μάνα χαίρεται,
Συννέφιασε ο Παρνασσός, Να ήμουν στην
Αράχωβα

Θεσσαλία: Τρικαλινή μου πέρδικα, Νταλιάνα,
Μαυριδερούλα

Μακεδονία: Νεραντζούλα (Πιέρια), Σε ωραίο περιβόλι (Χαλκιδική), Τζιάκας (Γρεβενά). Επίσης και στο ρεπερτόριο των Σαρακατσαναίων: Σήκω και δως τους την ευχή (του γάμου), Να 'ταν το Μάη φθινόπωρο (της ξενιτιάς)²⁷.

²⁶ Λευτέρης Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς*, σελ. 33

²⁷ ο.π.

Φινάλε

$x=8$ $\psi=5$ $x/\psi=1,6$ (Δεκαδικός). Επομένως ($x\psi=40$) μουσική και χορευτική φράση θα τελειώνουν ταυτόχρονα μετά από κάθε 40 μουσικά μέτρα. Σ' αυτή την περίπτωση όταν δοθεί σύνθημα για φινάλε οι χορευτές χορεύουν το Β το δικό τους, χωρίς να αυτοσχεδιάζει ουσιαστικά ο πρωτοχορευτής, μέχρι να ολοκληρωθεί η μουσική φράση και να κλείσουν μαζί. Αυτό συμβαίνει γιατί το Β στους χορευτές είναι ένα μουσικό μέτρο ($\psi=1$).

Παρατηρήσεις:

Το α αποτελείται από δύο φράσεις με 4 μέτρα η κάθε μια, δηλ. σύνολο 8 μέτρα, ομοίως και για το β. Επομένως οι χορευτές εστιάζουν περισσότερο στο ρυθμικό από το μελωδικό μέρος, διότι τα 40 μέτρα είναι αρκετά για να έχουμε συγχρονισμό μουσικής και μελωδικής φράσης.

Οι υπόλοιπες παρατηρήσεις είναι ίδιες με της παρατηρήσεις που αναφέραμε και παραπάνω στην ανάλυση του τραγουδιού «Ο Αϊτός».

Μήλο μου κόκκινο.²⁸

Τραγούδι της Μικελόνιας
Χορός σιτρού κυλάματιανό

The musical score is arranged in five systems, each containing three staves: Chorus (Χορός), Clarinet (Clarinete), and Percussion (Πετυσιόν). The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 2/4. The tempo is marked as ♩ = 240. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings. The Chorus part is written in a soprano clef, while the Clarinet and Percussion parts are in their respective standard clefs. The Percussion part features a consistent rhythmic pattern of eighth notes. The Clarinet part includes a section labeled 'Οργανισμοί' (Organisms) and another labeled 'Τραγούδι' (Song). The score concludes with a double bar line and repeat signs.

²⁸ Το κλαρίνο είναι μεταγραφή από γλέντι στον Εξαπλάτανο στην Αριδαία στις 9/6/96, κλαρίνο παίζει ο Ουρουύμης. Τα κρουστά από το βιβλίο του Λευτέρης Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς* σελ. 39.

Ανάλυση

- Χορός *Αποτελείται από 12 βήματα.*
- Ολοκλήρωση βημάτων *4 μουσικά μέτρα.*

Παράδειγμα:

- Μοτίβα χορού *1^ο μέτρο με επανάληψη στο 2^ο.
Κίνηση προς τα δεξιά.
3^ο μέτρο με επανάληψη στο 4^ο.
Κίνηση μπρος –πίσω.*
- Δομή χορού *Μονομερές.
Α. Όλοι οι χορευτές χορεύουν το ίδιο βήμα με κατεύθυνση προς τα δεξιά. Αυτοσχεδιάζει ο πρωτοχορευτής.*
- Μουσική δομή *A οργανικό μέρος B τραγούδι
[:α:] [:β:] [:γ:]*
- Μέτρο μουσικό *$\frac{7}{8}$*
- Μέτρο χορού *Τα ισχυρά μέρη του μέτρου
(1^{ος} -2^{ος} -3^{ος} χρόνος)*
- Χορός & ορχήστρα *Σχέση χορού με μελωδία και κρουστά.*

Ρυθμός & τραγούδια

Παραλλαγή του ρυθμού είναι:

Φινάλε

*$x=4$ $\psi=4$ $x/\psi=1$ (Ακέραιος). Επομένως
όποτε τελειώνει η μουσική φράση τελειώνει κι ο
χορός.*

Τι θέλα και σ' αγαπούσα²⁹
ή Σκόρπιος (Το Έντεκα)
 Τραγούδι της Μικελόνιας
 Χορός Πεταχιάς, Καρούλαρης (Ανταρκτικός)

²⁹ Έκανα την μεταγραφή στο κλαρίνο από γλέντι στον Εξαπλάτανο της Αριδαίας στις 9/6/96, κλαρίνο παίζει ο Ουρούμης. Τα κρουστά από το βιβλίο του Λευτέρης Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς* σελ. 53.

Ανάλυση

- Χορός *Αποτελείται από 8 βήματα.*
- Ολοκλήρωση βημάτων *2 μουσικά μέτρα.*

Παράδειγμα:

Χορός

Percussion

- Μοτίβα χορού *1^ο μέτρο με επανάληψη στο 2^ο.*
- Δομή χορού *Ελεύθερος ζευγαρωτός αυτοσχεδιαστικός.*
- Μουσική δομή

<i>A οργανικό μέρος</i>	<i>B τραγούδι</i>
<i>[:α:]</i>	<i>[:β:] [:γ:]</i>
- Μέτρο μουσικό $\frac{9}{8}$
- Μέτρο χορού *Τα ισχυρά μέρη του μέτρου*
(1^{ος} -2^{ος}-3^{ος}-4^{ος} χρόνος)
- Χορός & ορχήστρα *Σχέση χορού με μελωδία και κρουστά.*
- Ρυθμός & τραγούδια *Παραλλαγή του ρυθμού είναι:*

Παράδειγμα³⁰:Φινάλε

$x=4$ $\psi=2$ $x/\psi=2$ (Ακέραιος). Επομένως
όποτε τελειώνει η μουσική φράση τελειώνει κι ο
χορός.

Παρατηρήσεις:

Ο Χορός είναι ζευγαρωτός αντικριστός. Βασίζεται σε φιγούρες. Αυτές διαρκούν τόσο όσο και η μουσική φράση. Με την αλλαγή της μουσικής φράσης έχουμε αλλαγή φιγούρας. Χορεύετε ελεύθερα στο χώρο. (Λέγεται ότι επί Τουρκοκρατίας η κυκλοφορία απαγορευόταν μετά τις έντεκα το βράδυ, οπότε ο κόσμος σκόρπιζε στα σπίτια του αφού έλεγε το παραπάνω τραγούδι)³¹.

³⁰ Παύλου, Λευτέρης, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς*, σελ. 53.

³¹ Παύλου, Λευτέρης, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς*, σελ. 53.

32 Η Καραγκούνα

Ρεβυδάρινη 1928
Χαρός Στο δού (Παγωσάνας) και στα τρία

Χαρός Στο δού (81)
2-112 Ε

Χαρός Στο δού

Τραγουδάει
Τα γούνα τα λουρά η βου - γύ γου - γου - λου γου και οι κού - γου - γου γου - γύ γου κού - λου - γου

Κρουστά

Σοπ 1
Σοπ 2
Τραπ
Κρ

1- λου γου - γύ γου - γου και οι κού - γου - γου γου - γύ γου κού - λου - γου και οι κού - γου - γου γου - γύ γου κού - λου - γου

20
Σοπ 1
Σοπ 2
Τραπ
Κρ

κού - γου - γύ γου - γου και οι κού - γου - γου γου - γύ γου κού - λου - γου και οι κού - γου - γου γου - γύ γου κού - λου - γου

28
Σοπ 1
Σοπ 2
Τραπ
Κρ

κού - γου - γύ γου - γου και οι κού - γου - γου γου - γύ γου κού - λου - γου και οι κού - γου - γου γου - γύ γου κού - λου - γου

36
Σοπ 1
Σοπ 2
Τραπ
Κρ

κού - γου - γύ γου - γου και οι κού - γου - γου γου - γύ γου κού - λου - γου και οι κού - γου - γου γου - γύ γου κού - λου - γου

³² Το τραγούδι είναι μεταγραφή από το βιβλίο του Σπυρίδωνος Δ. Περιστερί, *Δημοτικά τραγούδια Ηπείρου και Μωριά*, 2^η έκδοση, Κατερίνη, Μάρτιος 1994, σελ. 47. Τα κρουστά από το βιβλίο του Λευτέρης Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς* σελ. 31.

Ανάλυση

- Χορός *Αποτελείται από 6 βήματα.*
- Ολοκλήρωση βημάτων *1^{ος} τρόπος 2 μουσικά μέτρα.
2^{ος} τρόπος 3 μουσικά μέτρα.*

Παράδειγμα:

Χορός 1ος τρόπος

Χορός 2ος τρόπος

Κρουστά

- Μοτίβα χορού *1^{ος} τρόπος: 1^ο μέτρο με επανάληψη στο 2^ο
Κίνηση προς τα δεξιά
2^{ος} τρόπος: 1^ο μέτρο. 2^ο μέτρο με επανάληψη στο 3^ο*
- Δομή χορού *Μονομερής.
Α. Όλοι οι χορευτές χορεύουν το ίδιο βήμα με κατεύθυνση προς τα δεξιά*
- Μουσική δομή *α(1-8)μέτρα β(8-16) γ(17-24)
δ(25-32) ε Ρεφρέν (33-τέλος)*
- Μέτρο μουσικό *$\frac{4}{4}$*
- Μέτρο χορού *Τα ισχυρά μέρη του μέτρου (1^{ος} -3^{ος} χρόνος)*
- Χορός & ορχήστρα *1^{ος} τρόπος. Σχέση χορού με κρουστά-μελωδία
2^{ος} τρόπος. Σχέση χορού με κρουστά.*

- Ρυθμός & τραγούδια

Παραλλαγή του ρυθμού στον χορό στα τρία είναι:

Παράδειγμα³³:

Ο ρυθμός αυτός συναντάται σ' όλη την Ελλάδα.

***Μ. Ασία:** Δεν είναι αυγή να σηκωθώ*

***Ήπειρο:** Παγωνήσιος*

***Θεσσαλία:** Καραγκούνα ή Σβαρνιάρρα*

***Μακεδονία:** Καγκελευτός Ιερισσού*

***Θράκη:** Παπίσιος*

***Χίο:** Νενητούσικος*

- Φινάλε

***1^{ος} τρόπος:** $x=4$ $\psi=2$ $x/\psi=2$ (ακέραιος).*

Κάθε 4 μέτρα ταυτόχρονη ολοκλήρωση φράσεων, όση και η μουσική φράση.

***2^{ος} τρόπος:** $x=4$ $\psi=3$ x/ψ δεκαδικός. Επομένως ($x\psi=12$) μουσική και χορευτική φράση θα τελειώνουν ταυτόχρονα μετά από κάθε 12 μουσικά μέτρα.*

Παρατηρήσεις:

Σ' αυτόν το χορό σημαντικό είναι πως χορεύετε με δυο τρόπους, αν και χορεύετε στην ίδια περιοχή, στην Θεσσαλία. Δεν μοιάζουν μεταξύ τους παρόλο που το τραγούδι είναι το ίδιο. Και οι δυο τρόποι έχουν 6 βήματα αλλά διαφορετικά. Επίσης διαφορετικός είναι και ο χρόνος εναλλαγής των βημάτων. Έτσι σε δυο μουσικά μέτρα ολοκληρώνετε ο πρώτος τρόπος και σε τρία ο δεύτερος.

³³ Λευτέρης Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς*, σελ. 31

Κοντούλα Λεμονιά³⁴

Χορός Στα τρία

The musical score is presented in five systems. Each system consists of three staves: Χορός (Chorus) in bass clef, Φλογέρα (Flute) in treble clef, and Κρουστά (Percussion) in bass clef. The time signature is 3/4. The tempo is marked as ♩ = 180 κ. There are several dynamic markings, including 'cresc.' and 'p'. The score includes various musical notations such as notes, rests, and slurs.

³⁴ Έκανα την μεταγραφή από τον Γιώργο Ματθαίου που έπαιξε φλογέρα στην συνέντευξη που του πήρα τον Ιούλιο του 2007 για τη διπλωματική μου εργασία.. Τα κρουστά είναι από το βιβλίο του Λευτέρης Παύλου, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς σκοπούς* σελ. 30.

Ανάλυση

- Χορός *Αποτελείται από 6 βήματα.*
- Ολοκλήρωση βημάτων *6 μουσικά μέτρα.*

Παράδειγμα:

♩=180 K (W)

Χορός

Κρουστά

1 2 3 4 5 6

- Μοτίβα χορού *1^ο- 2^ο μέτρο και 3^ο-4^ο με επανάληψη 5^ο-6^ο
Κίνηση προς τα δεξιά*
- Δομή χορού ***Μονομερής.**
Α. Όλοι οι χορευτές χορεύουν το ίδιο βήμα με κατεύθυνση προς τα δεξιά*
- Μουσική δομή *A οργανικό μέρος B τραγούδι
[:α:] [:β:] γ*
- Μέτρο μουσικό *$\frac{3}{4}$*
- Μέτρο χορού *Τα ισχυρά μέρη του μέτρου (1^{ος} χρόνος)*
- Χορός & ορχήστρα *Σχέση χορού με κρουστά.*
- Ρυθμός & τραγούδια *Παραλλαγή του ρυθμού στον χορό στα τρία δεν έχουμε.*

*Ο ρυθμός αυτός συναντάται σ' όλη την Ελλάδα
Τραγούδια με τον ίδιο ρυθμό είναι:*

Ήπειρος: Ντελί Παπάς, Δόντια πυκνά

Θράκη: Ταπεινός

Κύπρος: Τέσσερα τζίε τέσσερα

Μακεδονία: Βιργινούδα, Απάνω στη τριανταφυλιά

Πόντος: Σήμεραρον άσπρος ουρανόσ

- Φινάλε

$x=8$ $\psi=6$ x/ψ Δεκαδικός. Επομένως

$x\psi=48$ η μουσική και χορευτική φράση θα
τελειώνουν ταυτόχρονα μετά από κάθε 48
μουσικά μέτρα.

Παρατηρήσεις:

Αυτόν τον χορό τον συναντήσαμε και παραπάνω στην «Καραγκούνα» στον 2^ο τρόπο (βλ. σελ. 57). Είναι ακριβώς ο ίδιος χορός, ο χορός «Στα τρία». Ενώ λοιπόν είναι ο ίδιος χορός, μουσικά υπάρχουν διαφορές.

Μια από τις πιο σημαντικές είναι το διαφορετικό μέτρο. «Καραγκούνα» 4_4 και «Κοντούλα Λεμονιά» 3_4 . Λόγο όμως της διαφορετικής ταχύτητας των δύο (μουσικά), ο παλμός παραμένει ίδιος, δηλ. ίδια και η ταχύτητα του χορού.

Επίσης είναι σημαντικό ο διαφορετικός χαρακτήρας της μιας από την άλλη μελωδία. Η «Κοντούλα Λεμονιά» έχει πιο εύθυμο χαρακτήρα και πιο ανάλαφρη μελωδία. Κάτι αντίστοιχο ισχύει και για τον ρυθμό, στην «Καραγκούνα» ο ρυθμός είναι πιο βαρύς.

5. Βιογραφικά

Ματθαίου Γεώργιος

Γεννήθηκε το 1976 στην Καστοριά, η μητέρα του είναι από την Ήπειρο περιοχή της Κόνιτσας και ο πατέρας του από την ανατολική Θράκη, οπότε οι μουσικές καταβολές είναι δίσσημες, Θρακιώτικες και Ηπειρώτικες. Ο τόπος διαμονής του είναι ο Λαγκαδάς της Θεσσαλονίκης.

Ξεκίνησε βυζαντινή μουσική από την 2^η τάξη του δημοτικού και από μικρή ηλικία άρχισε να ψάλει σε διάφορα αναλόγια της εκκλησίας. Συνέχισε τις σπουδές του στη βυζαντινή μουσική όπου πήρε και το δίπλωμά του. Παράλληλα ασχολήθηκε και με την Ευρωπαϊκή παίρνοντας πτυχία στην φυγή και στην κλασική κιθάρα. Αυτή τη στιγμή έχει ένα δικό του εκπαιδευτήριο στο Λαγκαδά της Θεσσαλονίκης.

Από το 1992 ασχολείται με τα παραδοσιακά όργανα κυρίως τα έγχορδα και το δημοτικό τραγούδι που ήταν το μεγάλο του μεράκι μαζί με τον αδελφό του. Υπήρχαν καταβολές σε ακούσματα τόσο από την περιοχή της Θράκης όσο και από την περιοχή της Ηπείρου και της Δ. Μακεδονίας και έτσι ενασχολήθηκε πάρα πολύ με αυτά τα ιδιώματα, μαθαίνοντας τραγούδια τοπικά, λαούτο, παίζοντας σε κάποια πανηγύρια σε εκδηλώσεις και σιγά-σιγά έφτασε σήμερα στο σημείο να κάνει μια μπάντα με τον αδελφό του και να έχει στο ενεργητικό του τρεις δισκογραφικές δουλειές. Σ' αυτές αποτυπώνονται παραδοσιακά τραγούδια κυρίως από τις περιοχές της Θράκης, Μακεδονίας και Ηπείρου.

Τικτοπούλου Ντάνα

Γεννήθηκε το 1954 στο Βηγο της Τσεχίας. Η μητέρα της δίδασκε Ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς στους Έλληνες ομογενείς στο Βηγο της Τσεχίας. Από πολύ μικρή ηλικία φάνηκε το ταλέντο και η αγάπη της για τους ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς και ακολούθησε τα βήματα της μητέρας της. Στα δεκαπέντε της κιόλας άρχισε να διδάσκει ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς στους ομογενείς της Τσεχίας.

Το 1975 έρχεται μόνιμα στην Ελλάδα. Από το 1983 εργάζεται στο δήμο Αμπελοκήπων στη Θεσσαλονίκη ως ιδρυτικό μέλος και χοροδιδάσκαλος παραδοσιακών χορών στο τμήμα ενηλίκων του Πνευματικού Κέντρου του δήμου Αμπελοκήπων. Το 1993 ιδρύθηκε ο Λαογραφικός Πολιτιστικός Όμιλος Αμπελοκήπων από χορευτές και χοροδιδασκάλους του δήμου. Κοινός στόχος και όραμα είναι η προώθηση της λαογραφικής έρευνας σε εξειδικευμένο επίπεδο με τη διοργάνωση σεμιναρίων, την έρευνα και καταγραφή παραδοσιακών χορών, τραγουδιών και εθίμων και τη παρουσίαση αυτών σε Λαογραφικά Οδοιπορικά και αφιερώματα. Έτσι ξεκινά μια σειρά εμφανίσεων σε Ελλάδα και εξωτερικό με πολλές διακρίσεις και διεθνή βραβεία. Μερικές από τις σημαντικότερες παρουσιάσεις είναι: 1^ο οδοιπορικό με χορούς από όλη την Ελλάδα στο Κ.Θ.Β.Ε. (Θεσσαλονίκη 1993), 2^ο οδοιπορικό με χορούς και τραγούδια από τη Μακεδονία, Θράκη και τον Πόντο στη Μονή Λαζαριστών (Θεσσαλονίκη 2001), αφιέρωμα στη Θράκη (TV 100), συμμετοχή στη συναυλία του Πέτρου Γαϊτάνου με χορούς και τραγούδια του Πόντου και της Μ. Ασίας στο Μέγαρο μουσικής Θεσσαλονίκης, συμμετοχή σε διεθνή φεστιβάλ

παραδοσιακών χορών στη Βουλγαρία (1989), Τουρκία (Κωνσταντινούπολη 1991), Ισπανία (1995), Ουγγαρία (1997), Ιταλία (1998), Τσεχία (1999) Αίγυπτο (2002) και πολλά ακόμη κατακτώντας αρκετές φορές κάποιες από τις πρώτες θέσεις.

6. Βιβλιογραφία

- Τυροβολά Κ. Βασιλική* Ο Ελληνικός χορός μια διαφορετική προσέγγιση, Gutenberg Αθήνα, Σεπτέμβριος 2001
- Πραντσιδης Γιάννης* Ο χορός στην ελληνική παράδοση και η διδασκαλία, Αιγίνιο
- Ράφτης Άλκης* Η διδασκαλία του χορού, Ερευνητικές ανακοινώσεις του 7^{ου} διεθνούς συνεδρίου για την έρευνα του χορού, Πορταριά 1993
- Μαζαράκη Δέσποινα* Το λαϊκό κλαρίνο στην Ελλάδα, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1985
- Λυκεσάς Χ. Γιώργος* Οι Ελληνικοί χοροί, Θεσσαλονίκη 1993
- Παύλου Λευτέρης* Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί, ΤΕΙ Ηπείρου, Μάιος 2006
- Ulrich Michels* Άτλας της μουσικής, Τόμος I, Αθήνα, Μάρτιος 1994
- Σπυρίδωνος Δ. Περιστέρης* Δημοτικά τραγούδια Ηπείρου και Μωρηά, 2^η έκδοση, Κατερίνη, Μάρτιος 1994

